

ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРУ ВЗАЄМОДІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Київський національний університет будівництва і архітектури

Стаття присвячена дослідженню питань взаємовідносин та взаємодії «людина-людина» та «людина-суспільство» в сучасну епоху глобалізації. Акцентується увага на запропонованих В.І. Вернадським засобах їх вирішення.

Вступ

Буття окремої людини впродовж її життя розгортається в різноманітних вимірах, що тісно переплітаються, формуючи таким чином саму особистість. Не менш важливим є те, що цей внутрішній світ постійно стикається з іншими світами, що з одного боку поповнюють його духовну скарбницю своїми надбаннями, а з іншого – в чомусь обмежують. Більш того, все це відбувається на фоні загальнодержавного світу, тобто світу сукупності людей, що регулює прояви свого «я» кожної особистості правовими, релігійними та моральними нормами. Отже, постає питання реалізації особистістю свого духовного багатства.

Так, постає актуальність дослідження питання взаємодії «людина-людина» та «людина-держава», як таких, де може відбуватися, певною мірою, симбіоз, що є взаємовигідним для всіх учасників вищезгаданих процесів. Особливо це стосується України як держави, що лише розбудовує своє громадянське суспільство, але ще не знайшла остаточного вирішення багатьох існуючих суспільних проблем.

Для дослідження цієї проблеми важливо оцінити роль держави в житті людини, окреслити її позитивні та негативні функції і впливи в регулюванні життєдіяльності особистості, а також знайти можливу відповідь на питання: «якою має бути країна для того, щоб її громадяни мали гідне життя?». Разом з тим важливо оцінити роль людини в державі, дати відповідь на питання: «що окрема особистість спроможна, здатна дати своїй нації?».

Для вирішення поставлених питань звертаємося до досвіду В.І. Вернадського, котрий, на нашу думку, є важливим, адже український учений часто розглядав у своїх дослідженнях людські та загальнолюдські проблеми. Зокрема, ідея «ноосфери» є такою, в якій дається характеристика певного ідеального суспільства, тобто такого, в якому сукупність людей є настільки духовно розвинутою, що реалізація свободи лише збагачує соціальний устрій та позитивно впливає на образ людини у планетарному масштабі.

Звісно, така думка хоч і має право на існування і багато в чому виглядає утопічною, проте в розгляді спадщини Вернадського дуже важливою є не лише кінцева мета людського поступу, а й засоби, якими людство може наблизитись до такого «ідеального» результату.

Аналіз джерел

Дослідженню відносин людини з людиною та людини з суспільством присвячено багато філософських праць на Заході. Зокрема це праці

Ж.П. Сартра, А. Камю, Ж. Дерріда, З. Фройд, Т., Ф. Тьоніс, П. Бергер, Т. Лукман, Е. Гіденс, де Шарден та інших. Але реалізація результатів цих досліджень на теренах України є досить складною хоча б з огляду на те, що зміст цих праць не корелюється з нашою ментальністю та внутрішньодержавною ситуацією.

З іншого боку, попри величезну кількість досліджень спадщини В. Вернадського (а цим займалися, наприклад, Андреев О.О., Поздняков В.М, Саркісов О.А., Машкіна С.В., Лещенко А.В. та ін.), нині все ж не достатньо матеріалу з питань розгляду вченими саме проблем міжособистісних відносин та шляхів їх розв'язання.

Мета статті

Полягає у з'ясуванні особливостей відносин «людина-людина» та «людина-суспільство» з залученням щодо вирішення цих проблем спадщини В.І. Вернадського.

Основна частина

Гадаємо, що з самого початку існування сукупностей людей наділений здатністю мислити було актуальним питання взаєморозуміння та взаємодії окремого індивіда і соціуму. Іншими словами, стикаючись з необхідністю бути включеною в суспільні відносини, особистість на свідомому чи підсвідомому рівні повинна вирішити питання «Як саме реалізувати свою свободу в межах соціальних відносин?» та «Яким чином при цьому можна принести максимальну користь суспільству до якого я належу?». Такі питання, безперечно, знаходяться у площині самої специфіки суспільних відносин – з одного боку саме влаштування соціуму полягає у необхідності отримати максимальної користі від людей, що в нього включені, з іншого – особистість поповнюючи своєю працею та своїми вчинками спільноту сама є вихованою в її умовах, тож постійно отримує все необхідне для своєї фізичної, духовної та інтелектуальної діяльності від соціальної групи до якої належить.

Історично права та обов'язки окремої особистості вирішувались офіційними та моральними законами певної соціальної групи, часто регулюючись державним та релігійним вимірами суспільного буття. Більш того, досить значний період часу саме релігійний вимір буття людини врегульовував права то обов'язки окремої особистості.

Ситуація дещо змінилася з настанням епох Відродження, Просвітництва та Нового Часу, коли знову повстали ідеали права людини на свободу волі, думки та віросповідання. Все це відбувалося в

період не лише зростання наукового знання, але і його значущості, що в ХХ сторіччі призвело не лише до здобуття людством знань та матеріальних благ, але й впровадження політичних та психологічних засобів маніпуляції, котрі значно обмежували духовний вимір людського буття. Питання духовного виміру окремої людини, її право на свободу та реалізацію осмислювалося у чисельних концепціях та філософських течіях (зокрема в межах екзистенціалізму, постмодернізму, неотомізму та інших), що лише доводить зростання його актуальності.

Українська ж історія є історією формування народності, яка постійно змушена відстоювати своє право на існування та зберігати власну ідентичність. Важко говорити про права окремої людини, коли сама нація часто не мала жодних прав. Тим не менш, в різні епохи культурні та інтелектуальні діячі, аналізуючи ситуацію, в якій знаходилась українська нація, одночасно осмислювали духовну ситуацію окремої особистості. Після розпаду СРСР український народ отримав змогу розбудови власного суспільства відповідно до тих ідеалів, яких потребує сучасна епоха, враховуючи при цьому менталітет нашого народу. Нині досить поширеними є поняття розбудови «громадянського» та «відкритого» суспільств як орієнтирів подальшого розвитку української держави. При цьому досить часто політична та інтелектуальна еліта посилається на досвід зарубіжних країн, як такий, що може дозволити пришвидшити цей процес. Для цього потрібно лише застосувати практику інших держав на теренах України.

На щось подібне вказував і К. Поппер, один з фундаторів концепції «відкритого суспільства», коли в передмові російським читачам (що також може трактуватися як передмова для всіх колишніх радянських країн) вказував на важливість запозичення німецької, або французької конституції та слідування шляхом Японії у розбудові правової та «відкритої» держави [8; с. 24]. Проте, незважаючи на безперечну користь зарубіжного досвіду (особливо зважаючи, що самі поняття «відкритого суспільства» та «громадянського суспільства» є продуктом західної думки), досить актуальним є також звернення до спадщини українських мислителів, принаймні тому, що їх висновки більше адаптовані до нашої ментальності. В цьому плані, досить цікавою є постать В. І. Вернадського – вченого, обсяг думки якого охоплює не лише національно-державні, але й загальнопланетарні масштаби. Це є особливо актуальним в епоху глобалізації, коли все частіше йдеться про розгляд людини не просто в межах держави, а на фоні всього суспільства нашої планети.

В.І. Вернадський розглядав буття людини у її тісному взаємозв'язку з біосферою. Тобто, буття кожної окремої людини розгортається у її співіснуванні з усіма живими організмами, де наділена розумом людина має змогу змінювати образ планети. Важливим моментом тут є духовна та інтелектуальна автентичність людини, адже лише самосвідома особистість може ефективно взаємодіяти з біосферою в такому аспекті.

Саме поняття «ноосфера» є хоча й, здавалося б, таким, що охоплює переважно взаємодію людства та природи, також приділяє увагу опису взаємодії відносин у площині «людина-людина». Справді, як можна говорити про ефективну взаємодію особистості та природи, коли міжособистісні стосунки часто перебувають у стані «кожен сам за себе»? Можна по-різному ставитися до концепції «ноосфери» (не лише В. І. Вернадського, а й загалом), але акцентування уваги на роль людини в природі та роль людини для людства в ній є досить важливою. Так само, важливими є і питання: «якою саме має бути людина?» та «яким має бути суспільство, в якому вона живе?»

Розглядаючи ноосферу, Володимир Вернадський бачить її як таку, що складається, переважно, з мислячих та самоактуалізованих особистостей. Це, з одного боку, дає можливість кожній окремій людині знайти своє місце в соціумі, реалізувати власну свободу, з іншого – надасть можливість людству ефективно взаємодіяти з природою, не завдаючи при цьому їй шкоди. Чисельні екологічні катаклізми в наш час вказують на слушність такої позиції, адже людина, як він і прогнозував, справді зараз може змінювати образ планети, проте досить рідко при цьому зважає на наслідки науково-технічного прогресу для Землі. Такий шлях не очікувано швидко може призвести до негативних наслідків і саме розуміння кожним своїх вчинків та відповідальності за них може зупинити процес антропогенного впливу на довкілля.

За таких умов кожна держава має бути зацікавленою в тому, щоб окрема людина мала можливість творчо мислити та розвивати свій духовний та інтелектуальний світ, при цьому регулюючи законом граничні рамки прояву власної свободи, але виключно для того, щоби реалізація свободи особистості не переросла в свавілля. Більш того, функціонування самої держави є більш кращим, коли воно є продуктом діяльності максимальної кількості самосвідомих та само організованих особистостей, що й зазначає В. І. Вернадський у статті «Про роль особистості в історії»: «Суспільство сильне в тій мірі, в якій воно свідоме, чим більше в ньому свідомої праці в порівнянні з іншим суспільством» [3; с. 403].

Західне суспільство, в своєму розвитку, намагається наблизитись до реалізації таких ідеалів, взявши за орієнтир модель «відкритого суспільства» К. Поппера. У такій спільноті окрема особистість має змогу реалізувати свої права та може безпосередньо впливати на стан речей в державі, громадянином якої вона є. При цьому слід зважати, що сам К. Поппер вказував на неможливість побудови саме такого суспільства (інакше така модель може стати черговою «Утопією»), але акцентував увагу на здатності людини, в процесі розбудови держави, наблизитись до його стандартів та важливості подібних прагнень (інтенцій).

Ми гадаємо, що Україні для досягнення такого високого рівня духовності важливо дбати не лише про виховання молодого покоління (тобто акцентувати увагу на інтенсивному розвитку

освітньої галузі), але й давати можливість для реалізації свободи кожним окремих громадянином, при цьому, звісно, регулюючи її правовими нормами.

Тут можна знову згадати одну з центральних ідей В.І.Вернадського – ідею ноосфери, адже вона базується на понятті розумної людини, не лише як Homo Sapiens, а більше, як особистості, що повинна постійно розвиватися. Така людина може ефективно розпоряджатися надбаннями науково-технічного прогресу у взаємодії з природою, соціумом, та власним духовним виміром.

Це особливо актуально в добу глобалізації, коли на тлі чисельних політичних технологій та засобів маніпуляції особистість часто розглядається лише як окрема деталь єдиного державного механізму, своєрідний “китниг”, яким зручно керувати для ефективного виконання соціальних та економічних функцій, що на нього покладено. Специфіка розгортання самого буття людини, як її реалізація в різноманітних площинах суспільної діяльності час від часу вважається не достатньо важливою, а іноді і взагалі опускається. Згадуючи Канта, можна вказати, що людина часто використовується як засіб і лише іноді – як мета.

Тому важливим є також питання про те, як саме окрема особистість може розвивати закладений в неї потенціал. Стосовно цього, В.І. Вернадський вказує, що «сили особистості та її вплив, розуміння нею життя збільшуються в міру того, як вона заглиблюється в процеси буденного життя» [3; с. 402]. Тобто, не залежно від ролі окремої особистості в суспільному вимірі, її професії, для успішного саморозвитку важливим є осмислення людиною процесів, що протікають навколо неї. Таким чином, головним є не вид діяльності, яким людина займається, а, скоріше, те, як сама людина діє в окремих ситуаціях, наскільки вона осмислює хід та результат своїх дій. Це може стосуватися не лише професійної сфери: в процесі життя, буття кожної особистості розгортається в різноманітних площинах, але осмислення принципів та особливостей свого існування завжди допомагає загальному формуванню людини, як такої, що відповідає поняттю «людина» в концепції ноосфери В.І.Вернадського.

Сукупність таких людей, на думку В.І.Вернадського, і творить «ноосферу». Розглядаючи розвиток буття людства як еволюційний процес, В.І.Вернадський вірив у невідмінне досягнення людством такого рівня. Можна скептично поставитися до такої позиції, але відкидати важливість такого рівня організації буття сукупності людей неможливо.

Роль мислячих людей у функціонуванні суспільства В.І.Вернадський досить ґрунтовно демонструє в статті «Російська інтелігенція та нова Росія», де зазначається, що однією із причин революції стала віддаленість інтелігенції в Російській Імперії від потреб суспільства, в своїй боротьбі за багатство та владу: «Не цінуючи державності, інтелігенція, не дивлячись на тривалу боротьбу, за політичну свободу, не знала та не цінувала почуття свободи особистості» [5; с. 568].

Така позиція інтелектуалів, на думку мислителя, спричинила відповідну реакцію мас, що і спровокувало виникнення передреволюційної ситуації. Тут вказується на важливий для будь-якої розвинутої держави момент: правляча та інтелектуальна еліта, маючи певні економічні та правові інститути, може використовувати їх для подолання різноманітних (економічних, політичних, правових) криз в суспільстві, дбаючи таким чином про максимізацію добробуту населення держави. Вона може, також піти іншим шляхом – використовувати їх для задоволення власних потреб. Але подібні дії, врешті-решт, можуть призвести до сумних наслідків для самої еліти. Якщо проектувати це, зокрема, на класифікацію моделі держави Карла Поппера, то перший варіант є шляхом до «відкритого» суспільства, другий – є суспільством «закритим». Звичайно, піти шляхом зловживання значно простіше, але підтримка загального рівня населення з часом спричинить розквіт самої держави, а значить і життя її керівництва. Ця теза є достатньо актуальною для України, зважаючи на розмір корупції та тіншового капіталу в її межах.

Ми гадаємо, що ідея ноосфери В.І.Вернадського у моделі взаємодії між людьми багато в чому нагадує західну модель «відкритого суспільства». Звичайно ж, відмінностей між цими концепціями розвитку людства чимало, але мета утворення таких форм суспільного життя та значення їх для реалізації свободи особистості дуже схожі. Але «відкрите суспільство» К. Поппера характеризується контролем буття громадян держави правовими нормами, тоді як В.І.Вернадський нічого не зазначає з цього приводу, можливо сподіваючись на досягнення людиною такого рівня свідомості, коли державне регулювання суспільного буття вже не знадобиться.

Таким чином, витікає взаємозв'язок людини та колективу: з одного боку, метою колективу повинне стати щасливе буття окремої особистості, з іншої – окрема особистість має неодмінно працювати задля розвитку благоустрою всього суспільства. Саме праця, як суспільна так і особистісна є запорукою розвитку соціуму, при цьому, сам соціум є, певною мірою, результатом праці окремих його одиниць. Про це В.І.Вернадський зазначає: «І ось цією працею виробляються форми поезії, такої незрівняної, чудової; ось цією працею досягається відоме суспільне знання, що виражається в інших законах, в інших звичаях, в інших ідеалах; утворюється поняття краси та багато інших, що нами приймаються» [4; с. 398] та: «Як довго йде та йшла ця робота – я не знаю, я ще не розумію і, яким чином вона відбувається, але у мене не виникає сумніву, що вона відбувається сукупною діяльністю окремих одиниць» [4; с. 398]. Таким чином, на думку В. І. Вернадського, твориться суспільна історія та здійснюється суспільний розвиток.

В.І.Вернадський, захоплюючись народом, указуючи на геніальність та багатогранність народного життя, вбачав кінцеву мету його існування в щасті кожного його члена: «Я вважаю, що народне масове життя є чимось особливим,

сильним, могутнім. Маса народна володіє відомою можливістю виробляти відомі знання, розуміти явища – вона, як ціле живе, володіє своєю поезією, своїми законами, традиціями та своїм знанням; я думаю, що вона володіє ще однією якістю, – що вона дає щастя окремим особистостям, що живуть не роздільно від неї» [4; 398].

Якщо аналізувати погляди В.І.Вернадського стосовно суспільної ситуації в Україні, то можна побачити, як багато кроків потрібно ще зробити нашій державі принаймні для наближення до суспільства, що іменується «ноосферою». В наш час досить багато досліджується різних труднощів з якими стикається українське суспільство. Висунуто чимало гіпотез щодо виходу з духовної, економічної та політичної кризи нашої держави. Часто вказується, що саме не виконує держава для окремої людини та що вона повинна зробити для держави. Філософські погляди В.І.Вернадського, якщо їх розглядати в площині взаємодії «людина-держава», стосуються протилежного. А саме: «Що саме може зробити для своєї держави окрема людина?». Ідея ноосфери не є ідеєю, для впровадження якої потрібні різкі зміни у державотворчому процесі. Звичайно, законотворче регулювання життя людини в суспільстві є дуже важливим, адже саме воно визначає права та обов'язки окремого індивіда. Проте, у розгляді суспільного життя, Вернадський часто акцентував свою увагу на ролі окремої людини в створенні суспільства «ноосфери». Особисті права завжди ведуть за собою особисту відповідальність і саме окремі особистості за В.І.Вернадським ведуть за собою суспільну масу і сама суть, характер народу відображається в окремих його представниках: «Але я не бачу та не розумію, чому робота масового життя не може і не повинна виражатися особливо яскраво в окремих особистостях?» [4; с. 400].

Отже, вирішення суспільних проблем важливо починати, насамперед, із вирішення проблем особистих, реалізацію свого права на свободу, із думки про свободу суспільну, а відповідь на питання: «Що мені дала моя країна?» із питання – «Що своїй країні дав я?». Еволюція свідомості суспільства автоматично приведе до еволюції влади, так само як і зміни історії окремої людини внаслідок її взаємодії з іншими призведе до змін їх життєвих історій.

Висновки

Буття окремої людини є складним та багатограним процесом, що розгортається в багатьох сферах та характеризується чисельними наративами, цінностями та неповторною життєвою позицією. Проте однією з основних особливостей людського буття є те, що воно завжди є спів-буттям з іншими людьми, що в кінцевому результаті і утворює суспільство.

Розглядаючи цей процес, В.І. Вернадський не просто акцентував увагу на важливості свідомого осмислення особливостей свого життя окремою людиною, він намагався охопити те, як саме за допомогою сукупності цих осмислень формується буття суспільства, яке, при достатній кількості духовно та інтелектуально повноцінних людей має сформувати те, що ми іменуємо поняттям «ноосфера».

За В. І. Вернадським, кожна людина впродовж свого існування може досягти високого рівня внутрішнього розвитку за допомогою праці над собою. Це він довів своїм власним життям, в чому легко переконались, ознайомившись з низкою різних наукових та інших суспільних сфер котрі зміг охопити в своїй спадщині вчений, з достатньо вузькою спеціалізацією – «геологія».

У наш час відбувається чимало дискусій про «громадянське» та «відкрите» суспільство, яке тим не менш є лише продуктом свободи та думки окремих людей, що входять до їх складу, а значить для їх створення в Україні необхідний певний рівень свідомості самих українців. Таким чином, проблема формування громадянського суспільства стає проблемою формування власного «я» кожним окремим українцем. Звичайно, навіть тут значну роль відіграє держава, адже саме вона формує освітньо-виховні програми, створює закони, що регулюють співжиття громадян, але, з іншого боку, не держава, а більше сім'я займається вихованням дітей формуючи, таким чином, майбутнє України.

Отже, праця кожної людини (як для себе, так і для суспільства) є неодмінним аспектом формування цілісної держави, яка зможе в подальшому ефективно дбати про добробут своїх громадян та їх майбутнє.

Список літератури

1. Вернадський В. І. Биосфера / В. І. Вернадський // Биосфера и ноосфера. – М.: «Айрис-Пресс», 2004. – С. 32-101.
2. Вернадський В. І. Несколько слов о ноосфере / В. І. Вернадський // Биосфера и ноосфера. – М.: «Айрис-Пресс», 2004. – С. 470-483.
3. Вернадський В. І. О роли личности в истории / В. І. Вернадський // Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. – С. 402-406.
4. Вернадський В. І. О роли народных масс / В. І. Вернадський // Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. – С. 397-402.
5. Вернадський В. І. Русская интеллигенция и новая Россия / В. І. Вернадський // Биосфера и ноосфера. – М.: «Айрис-Пресс», 2004. – С. 568-570
6. Вернадський В. І. Война и прогресс науки / В. І. Вернадський // Биосфера и ноосфера. – М.: «Айрис-Пресс», 2004. – С. 542-553
7. Вернадський В. І. Науки о жизни в системе научного знания / В. І. Вернадський // Научная мысль как планетарное явление. – М.: «Наука», 1991. – С. 205-245
8. Поппер К. Открытое общество и его враги т. 1 / К. Поппер. – М. «Феникс», 1991. – 448 с.
9. Поппер К. Открытое общество и его враги т. 2 / К. Поппер. – М. «Феникс», 1991. – 528 с.

И. В. Черноморденко, Ю. В. Карпинский

ОСОБЕННОСТИ ХАРАКТЕРА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЛИЧНОСТИ И ОБЩЕСТВА В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: УКРАИНСКИЙ КОНТЕКСТ

Статья посвящена исследованию вопросов взаимоотношений и взаимодействия «человек-человек» и «человек-общество» в современную эпоху глобализации. Акцентируется внимание на предложенных В. И. Вернадским способах их решения.

I.Chernomordenko, U. Karpinskiy

FEATURES OF THE INTERACTION OF THE INDIVIDUAL AND SOCIETY IN THE ERA OF GLOBALIZATION: UKRAINIAN CONTEXT

The article deals with the issues of relationships and interactions "human – person" and "human – society" in the era of globalization. Attention is accented on the offered V.I. Vernadskiy methods of their decision.